

М. В. Галич, В. С. Загребельний, О. А. Мокій

Передумови антидепресивної політики розвитку сільських територій

Розкрита сутність та зміст антидепресивної державної політики розвитку сільських територій України, визначені її організаційні та концептуальні засади. Запропоновано низку заходів щодо удосконалення окремих напрямів і сфер регулювання розвитку сільських територій.

Ключові слова: аграрна політика; антидепресивна державна політика розвитку сільських територій; об'єкт політики; регіональна політика; сільські території; суб'єкти політики.

Сільські території перебувають на етапі системного реформування, починаючи від здобуття незалежності, що негативно впливає на функціонування макросистеми національної економіки. Виникає необхідність переходу від галузевого (секторального) до просторового підходу управління розвитком сільських територій і поселень. Відповідно, це потребує визначення змісту та завдань системної політики соціально-економічного розвитку.

Надання цільової спрямованості розвитку на інноваційних засадах здійснюється шляхом визначення цілей, адекватних їх суспільним інтересам, які поділяються на короткострокові – відродження сільських територій (просте відтворення) та довгострокові – сталий розвиток сільських територій (розширене відтворення). Незважаючи на те, що політику розвитку сільських територій займаються функціональні та міжгалузеві міністерства (відомства), концентруватися вона повинна в єдиному органі, координуючому управління.

Господарства, населення та сільські території є об'єктом досліджень вчених-економістів. Зокрема, теоретико-методологічні засади розвитку сільських територій у своїх працях висвітлювали К. Васьківська [9], Л. Мармуль [10], О. Павлов [11], А. Стельмашук [12], Г. Черевко [13], В. Юрчишин [14] тощо, а проблеми діяльності домогосподарств – П. Березівський [15], О. Біттер [16], Л. Михайлова [17], О. Онищенко [18], В. Юрчишин [19] та ін.

Галузевий відбиток сільського розвитку ідентифікується через економіку, представлену різними видами виробничо-господарської діяльності, а саме: поселенський – через населені пункти (хутори, села, селища); територіальний – через базовий, районний, регіональний та загальнодержавний рівні. Звідси, розвиток сільських територій – це процес

© М. В. Галич, В. С. Загребельний, О. А. Мокій, 2013.

стабільного й збалансованого забезпечення життєздатного функціонування сільської поселенської мережі і сільськогосподарського виробництва на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів, спрямованих на збереження і збагачення людського потенціалу сільських поселень – першооснови розвитку сільських територій.

Скоординована державна політика розвитку сільських територій потребує певного концептуального обґрунтування, яке базується на засадах: запровадження територіального підходу до аналізу розвитку суспільних процесів, які відбуваються в межах сільських територій; стимулювання інноваційних видів виробничо-господарської діяльності, конкурентних та альтернативних до сільськогосподарської; взаємоузгодженість розвитку виробничої, екологічної і соціальної сфер; гарантування державою задоволення соціальних потреб населення у відповідності до європейських стандартів та вимог; визнання державної аграрної політики як невід’ємного складника політики розвитку сільських територій.

Однією із гострих проблем залишається зайнятість населення сільських територій. Чисельність населення у сільській місцевості становить 14,8 млн. осіб (55,4% від населення України), з них тільки 6,5 млн. – працюючі, причому майже половина вважається самозайнятими. Важливо, що особи, які мають земельну ділянку, не мають права на державну допомогу по безробіттю, оскільки вважаються зайнятими у особистому селянському господарстві [3]. Саме тому необхідно робити наголос на соціальному розвитку села, відродженні селянина як носія української ідентичності.

Загалом, розглядається така послідовність етапів розвитку сільських територій:

- 1) консервація традиційної сільської економіки та інститутів сільського розвитку;
- 2) підсилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури;
- 3) створення умов інноваційного розвитку територій, громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин. Останнє передбачає розробку та впровадження локальних (місцевих) стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, диверсифікованої сільської економіки, сприятливих агроландшафтів, за рахунок розвитку і нарощування людського і соціального капіталів, розвитку партнерства держави, бізнесу, громад.

Істотним недоліком інституціонального базису є те, що із статті державного бюджету «сільське господарство» фінансуються не тільки сільськогосподарські товаровиробники, але й інші суб’єкти господарювання

Рис. 1. Напрями політики стійкого розвитку сільських територій (Складено за: [2])

аграрно-промислового комплексу (АПК). В більшості розвинених країн, зокрема США, Канаді та країнах Західної Європи, з державного бюджету підтримуються тільки фермери і створені ними кооперативи [4]. Існують також обмеження за розмірами допомоги із розрахунку на один суб'єкт господарювання («в одні руки»). В Україні, внаслідок недосконалості інституцій, більша частина бюджетної підтримки припадає на великі підприємства, найчастіше приватні.

Існує думка, що в Україні є «надлишкове» за чисельністю населення зайняте у сільському господарстві, а його скорочення однозначно розглядається як позитивний, хоча і складний, процес. Головним аргументом при цьому є порівняння галузевої структури економіки України

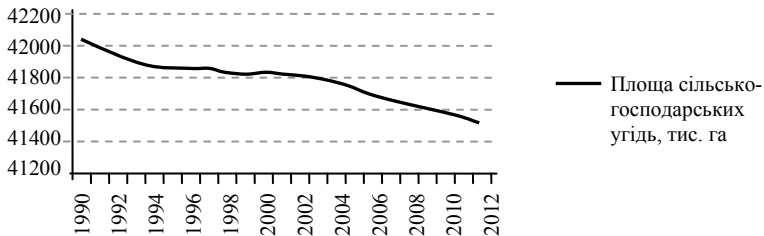

Рис. 2. Динаміка скорочення площі сільськогосподарських угідь в Україні (Складено за: [8])

і розвинених економік. Дійсно, у вітчизняному сільському господарстві зайнято близько 30% сукупних трудових ресурсів країни, а у розвинених країнах – близько 3%. Висновок із зіставлення цих цифр на перший погляд очевидний: чисельність трудових ресурсів у сільському господарстві необхідно скорочувати. Виходячи із цього, вважається, нормальним і відповідним передовому зарубіжному досвіду скорочення бюджетних витрат на аграрну галузь до 1%. Але це пряmlinійна логіка, яка не враховує ряд цілком важливих обставин.

По-перше, у розвинених країнах скорочення аграрної зайнятості було результатом тривалого історичного періоду. Еволюційне скорочення частки сільського господарства в економіці передбачає дотримання, трьох передумов: 1) процес повинен відбуватися на тлі підвищення продуктивності аграрної праці; 2) не повинен сприяти загостренню сільського безробіття і зростанню бідності населення; 3) не повинен супроводжуватись збільшенням імпорту сільськогосподарської продукції. Жодна з цих передумов в Україні за роки ринкових трансформацій не забезпечувалась.

По-друге, потрібно враховувати, що сільське господарство України володіє більш 4% площі світових чорноземів. Експортні поставки на світові товарні ринки продукції, яка вироблена з залученням низькоінтенсивних і, навіть, екстенсивних технологій, сповільнюватимуть процес скорочення зайнятості в аграрному секторі.

По-третє, не зовсім коректно відносити сільське господарство до галузі, яка виробляє тільки продовольчу продукцію і сільськогосподарську сировину. Підприємства АПК, диверсифікуючись, здійснюють і надають послуги, попит на які стрімко зростає. Йдеться про послуги у сфері туризму, рекреації, культури. Крім того, сільськогосподарські товаровиробники приймають участь у забезпеченні продовольчої безпеки та здійсненні громадського контролю над територіями. Це благо жодним чином не оцінюється ринком, але відіграє виняткову роль у соціально-економічному розвитку.

Вирішуючи проблему ефективного розвитку сільських територій, слід враховувати, що чинники, які формують сільську територію, та її структурних елементів формує й досить різноманітні за характером сільські території, які, зрештою, можна систематизувати і класифікувати, що зробив у своїй праці О. І. Павлов, за яким сільські території можуть бути: типово сільські (аграрні); перехідні; «змішані»; спеціальні (оздоровчо-рекреаційні, гірські і прикордонні) [5, с. 116].

Причинами кризового стану сільських територій виділяють також монофункціональний характер розвитку сільської економіки, основою якої залишається сільське господарство, рівень ефективності якого мінімальний або воно взагалі неефективне і в багатьох випадках функціонує лише тому, що на цій території взагалі нема чим більше займатись, а наслідком цього є низький рівень доходів сільського населення та відсутність умов для розвитку альтернативних напрямів підприємництва та їх подальшої диверсифікації на сільських територіях.

Ще одним перспективним і досить об'єктивно зумовленим можливим напрямом розвитку сільського господарства як основи розвитку сільських територій є поширення екологічно безпечного та органічного виробництва сільськогосподарської продукції – довгі роки безгрошів'я у сільськогосподарських виробників мали й певну позитивну сторону – різко знизився рівень інтенсивності використання сільськогосподарських угідь у сенсі забруднення їх хімією, а закинуті земельні ділянки інтенсивно «вчищались» бур'янами, що в сукупності тепер може сприяти розвитку вказаних напрямів сільського господарства і створювати новий напрям виходу нашого сільського господарства на експортні ринки – органічна екологічно безпечна продукція. Такої можливості, крім України, на сьогодні не має жодна країна, а це означає й нові місця праці у сільських територіях, оскільки органічне землеробство потребує більше затрат ручної праці, ніж традиційне хімізоване.

Щодо якості сільського житлового фонду, то вона є незадовільною: майже 32% сільських домогосподарств мають житло, побудоване до 1960 р., 47,3% – у 1960-70-х рр., 15% – у 1980-х рр. Починаючи з 1991 р., у сільських поселеннях побудовано лише 5,1% і менше 1% сільського житлового фонду в 2000-х рр. [6]. Переважна частина сільського житлового фонду є фізично і морально застарілою і відзначається низьким рівнем комфортності: питома вага житла домогосподарств, обладнаних водопроводом – 35,6%, каналізацією – 34,4%, центральним опаленням – 0,7%, індивідуальною системою опалення – 53,0%, ванною або душем – 29,8%, підлоговими електроплитами – 1,2%.

Варто зазначити, що 35,8% загальної площі житлового фонду України розташовано в сільській місцевості, і селяни мають на 13-19% вищий,

ніж в містах рівень забезпеченості житлом в розрахунку на одну особу (26,8 м²). У 2012 р. частка домогосподарств із житловою площею, меншою за санітарну норму (13,65 м² на одну особу), у великих містах склала 47,5%, у малих містах – 37,5%, у сільській місцевості – 38,6%.

Екстенсивний розвиток сільськогосподарства, перенасичення посівів дуже природомісткими і ґрунтовиснажливими сільськогосподарськими культурами, розміщення їх без достатнього врахування природних умов, зведення до мінімуму ґрунтовідтворювальних сільськогосподарських культур (зернобобових, одно- і багаторічних трав), багаторазовий обробіток землі дуже важкими машинами, що утрамбовують ґрунт, призвели до його інтенсивного руйнування та деградації. За роки незалежності України, площа сільськогосподарських угідь в Україні значно зменшилась, про що свідчать дані рис. 2.

Основною комплексною причиною, яка спонукала сільськогосподарських товаровиробників до погіршення структури посівних площ, зменшення обсягів внесення органічних і мінеральних добрив і як наслідок до зниження урожайності сільськогосподарських культур і звуженого відтворення родючості земель, є глибока економічна криза, яка охопила сільське господарство, та слабкий фінансовий стан більшості сільськогосподарських товаровиробників. Звужене відтворення родючості ґрунтів обумовлюється також відсутністю дієвого економічного механізму, який забезпечить розв'язання даної проблеми.

Викладене вище дозволяє зробити такі висновки щодо удосконалення окремих напрямів і сфер регулювання розвитку сільських територій:

1. Державна підтримка розвитку сільської інфраструктури. Сільська інфраструктура та її розвиток є першочерговим об'єктом впливу держави, а не приватних підприємців, і не заперечує доцільності реалізації проектів державно-приватного партнерства, соціального підприємництва. Благодійні внески, які сьогодні вносять фермери та інші підприємці на розвиток територій, де вони проводять діяльність – це, звичайно, свідчить про високу громадянську позицію, але з погляду принципів ринкової економіки і економічної ефективності – нераціонально.

2. Децентралізація. Місцеві органи влади повинні мати не тільки обов'язки, але і реальний контроль над ситуацією, який неможливий без міцної фінансової бази і компетенції.

3. Оподаткування сільськогосподарського виробництва. Оподаткування повинне бути таким як і для інших галузей економіки, з пільговим режимом для малих підприємств і фізичних осіб-підприємців. Це забезпечить активізацію економічної діяльності сільськогосподарських підприємств, адже існуючий фіксований податок ніяк не стимулює підприємства до більш ефективної діяльності.

4. Диверсифікація господарської діяльності за видами на сільських територіях. Рушійною, інноваційною складовою може стати агротуристична діяльність, навколо якої з'являться нові форми господарювання, що спільно створюватимуть робочі місця для працевлаштування сільського населення не тільки в трудовіткому сільськогосподарському виробництві, але і в галузях, що потребують кваліфікованих кадрів.

5. Державні органи охорони родючості земельних ресурсів зобов'язані негайно ввести систему штрафних санкцій для підприємців, які систематично не вносять органічні добрива, не використовують травопільні сівозміни, не проводять вапнування кислих ґрунтів, гіпсування засолених ґрунтів, недбайливо відносяться до меліоративних систем, що знаходяться на оброблених ними землях. Штрафні надходження повинні нагромаджуватися на рахунках порушників і використовуватися цілеспрямовано для відновлення родючості ґрунтів з відповідним контролем за витрачанням.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку сільських територій) Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=10183>.
2. Сільські території як об'єкт впливу консолідованої державної політики // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (постанова президії ВАК України № 2-05/3 від 08.07.2009 р.). – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=41>.
3. Прокопа І. В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій / І. В. Прокопа // Економіка АПК. – 2005. – №11 (133). – С. 48–51.
4. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 5 (570). – С. 59–67.
5. Павлов О.І. Сільський розвиток в Україні: теорія, практика, політика, управління / О.І. Павлов // Одеса: Астропринт, 2008. – С. 208.
6. Все о туризме. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/gerasymchuk3.htm.
7. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів / Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1132>.
8. Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Васьківська К. В. Функціонування сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку сільських територій: наукові основи, стан і перспективи : монографія / К. В. Васьківська, І. В. Сембай. – Львів : ПАІС, 2009. – 196 с.
10. Мармуль Л. О. Соціально-економічні особливості розвитку сільських територій / Л. О. Мармуль, М. М. Ігнатенко // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 122-129.

11. Павлов О. І. Формування системи управління розвитком сільських територій / О. І. Павлов // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С. 109-115.
12. Стельмахук А. М. Інноваційно-інвестиційні засади регулювання і підтримки розвитку сільських територій / А. М. Стельмахук, С. В. Довгань // Інноваційна економіка. – 2010. – №2. – С. 129-134.
13. Черевко Г. В. Зрівноважений розвиток сільських територій / Г. В. Черевко, І. В. Черевко // Аграрна економіка. Т. 3. – №1-2. – 2010. – С. 57-66.
14. Юрчишин В. В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – №3. – С. 3-10.
15. Березівський П. С. Трансформаційні процеси у розвитку особистих селянських господарств пореформеного періоду / П. С. Березівський // Науковий вісник ЛНУ ВМБТ ім. С. З. Гжицького. – 2010. – Том 12. – №1. – С. 66-72.
16. Біттер О. А. Рівень життя сільського населення: проблеми і перспективи : монографія / О. А. Біттер. – Львів : Українські технології, 2005. – 288 с.
17. Михайлова Л. І. Особисті підсобні господарства населення: сутність, класифікація, ефективність / Л. І. Михайлова // Економіка АПК. – 2001. – №7. – С. 113-118.
18. Онищенко О. М. Особисті селянські господарства у пореформеному розвитку аграрного сектора / О. М. Онищенко // Економіка України. – 2003. – №6. – С. 57-69.
19. Юрчишин В. В. Господарства населення: проблеми майбутнього / В. В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – №9. – С. 67-72.

Галич М.В., Загребельний В.С., Мокій А.А. Предпосылки антидепрессивной политики развития сельских территорий.

Раскрыта сущность и содержание антидепрессивной государственной политики развития сельских территорий Украины, определены ее организационные и концептуальные основы. Предложен ряд мероприятий по совершенствованию отдельных направлений и сфер регулирования развития сельских территорий.

Ключевые слова: аграрная политика; антидепрессивная государственная политика развития сельских территорий; объект политики; региональная политика; сельские территории; субъекты политики.

Halych M.V., Zahrebelny V.S., Mokiy O.A. Preconditions of the antidepressed policy of rural territories development.

The article revealed the nature and content of the antidepressed state policy development of rural territories of Ukraine, established its organizational and conceptual framework. Proposed a number of measures to improve certain directions and areas of rural development regulation.

Key words: agricultural police; the antidepressed state policy development or rural territories; policy object; regional policy; rural territories; policy subjects.